

Megmondtuk a főispánnak, elmegyünk, nem akarunk a német rendszerrel szembeszállni, de adjanak nekünk ennyi mázsa kerékvasat, ennyi cipőt, ennyi patkót, ennyi ruhaneműt. Felsoroltunk rengeteg dolgot. A főispán elkezdett nevetni, hogy az egész országban nincs ennyi, mint amit maguk kérnek. Na, hát ezzel aztán eljöttünk.

Dr. Németh Kálmán Bonyhádvarasdon találkozott Bodor Györggyel, aki a telepítést irányította Tolnában, Baranyában és Bácskában. Valószínű, már Pesten találkozhattak, mert Bonyhádvarasdon – akik mesélték nekem –, úgy mondták, hogy mint jóbarátok tárgyaltak. Bodor Györgyöt megkérte, hogy a józseffalviak után küldjön kocsikat, hogy tudják elhozni. Sajnos, egy kicsit megkéstek. A többi község, Hadikfalva, Andrásfalva, Istensegits, a többiek egy kicsit gyorsabbak voltak mint a józseffalviak. Amikor a józseffalviak megérkeztek Tolnába, már csak olyan lehetőségeik voltak, hogy Bátaszék. De Bátaszéken már ott voltak a hadikfalviak, ott voltak a bogyiszlóiak, ha jól emlékszem, és a helyiek elfoglalták azokat a lehetőségeket, amelyek a telepítésre alkalmasak lettek volna.

Németh Kálmán szeretett volna bátaszéki plébános lenni, de ez nem sikerült, mert Botz József kinevezett bátaszéki plébános volt, főként esperes. Úgyhogy Németh Kálmánnak csak Mórágó jutott, és meg kellett neki elégednie vele. Én 1945 decemberében, 1946 januárjában beteg voltam, és a betegágyamnál felkeresett Németh Kálmán, és szomorúan mondta, hogy nem sikerült Bátaszékre kerülnie, kettészakadt a boly, a józseffalvi nép. Szerette volna, ha Vaskútra megy az egész józseffalvi lakosság és akkor ő intézhetné a lelki vezetésüket, de ahogy Kismódi Antal életrajzában olvasom, nem vállalkoztak erre a józseffalviak.

Így aztán később a józseffalviak Baranyába mentek, Székelyszabarra telepedtek le. Szegény Kálmánnak nem volt ideje ezen búslakodni. 1945 decemberében letartóztatták Dálnoki Veress Lajosnál, és megtalálták dr. Németh Kálmán levelét. Elmentek Németh Kálmánhoz, házkutatást tartottak, és megtalálták Dálnoki Veress Lajos válaszlevelét, amelyben az volt befejezésül, hogy „Kálmánom, téged örökre a szívünkbe zártunk”. Na, ez elegendő volt ahhoz, hogy kikiáltásák, Németh Kálmán is összeesküvő.

Mórágói lelkész lett, de eszibe jutott, hogy van neki egy nagyon jó ismerőse a kommunista minisztériumban, Rajk László. Amikor Székelyudvarhelyen ferences szerzetes volt, Rajk László ministrált neki. Fölkereste, és elmondta a nagy baját. Hát azt mondta – lehet, hogy nem mondta ki így, ahogy én most mondom – Kálmánom, nem tudunk most rajtad segíteni, de két tanácsot adunk. Mégpedig azt, hogy belső rendelkezés van Rákosinak az utasítására, hogy azoknak, akik nemkívánatosak az új rendszerben, adjunk útlevelet és hagyják el az országot. Így kapott Kálmán Losonczy Géza államtitkártól egy útlevelet, amivel 1947-ben elhagyta az országot.

A halála 1966. március 26-án következett be. Élt 68 évet. Ebből 34-et töltött Erdélyben, 15-öt Bukovinában és itthon a székelyek között, 19-et Amerikában. New York mellett, Elizabeth nevű kisvárosban temették el magyar nyelvű apácák temetőjében. Az újság azt is megírja, hogy 1966. április 1-jén temették el és a koporsót azok a Korvin-közi szabadsághősök vitték, akiknek a közelében élt. Az újság, amely méltatja Németh Kálmán életét és hirt ad haláláról, temetéséről, azzal fejezi be cikkét, hogy élete robozás volt, az utolsó piros vasúti jelzőig.

László Antal

Ösztönös népi „önrendelkezés” a bukovinai székelyeknél

Kárpát-medence néprajzi térképén sajátos színfoltként jelentkezik egy kicsiny közösség, a hajdani bukovinai székelyeké. Nem a magyarságon kívül, hanem azzal együtt, egybesimulva, mégis sajátos jellegzetességeket őrizve meg, új telephelyein is. Az Al-Dunánál, Dél-Dunántúlon, Erdélyben teremtettek otthon maguknak, megannyi életveszély, hányattatás után, de hasonló életjeleket küldenek Dél-Amerikából és Kanadából is. Ünnepi alkalmakkor újra magukra öltött viseletükről ismerhetjük meg a volt bukovinai székelyeket, még inkább folklórjukról, s talán leginkább erős közösségi tudatukról. Sorsuk örökös vándorlás volt, kirajzások, de ha valahol tanyát vertek, nyomban keresték és megtalálták egymást. Erd városában így kovácsolódott közösséggé háromszáz család, amelyeket Budapest közelsége, a

munkaalkalmak lehetősége vonzott a tolnai, baranyai tájakról, a Völgyésből a főváros közelében, itt is tovább őrizve hajdani kötelekeiket.

Ezt az erős közösségi egybetartozást, kölcsönös segítséget, lelki azonosságot fedezte fel a tolnai székelyek körében Tamási Áron, a Székelyföld fia, mikor Kisdorogon a telepések életéről mélyebb beszélgetésbe kezdett. Három napig hallgatta Tamási Áron az egykori hadikfalvi gazda, Domokos Lázár házában Márton Ferenc és Sebestyén Antal elbeszéléseit. Inkább az utóbbi mesélt, sokat látott-hallott-tapasztalt ember, nyolcvan felül volt már. Végigkísérte a székely boly útját újabb kori történelmi vándorlásain, drámáin és otthonra találásán. Így lett a Tamási-regény, a *Szirom és a boly* a dunántúli székelyek meggyökeresedésének regéje. Tamási virágos stílusában Bukovina ízei támadtak fel, hajdani nyelvi emlékek. A regényben Szirom Antalnak hívják a mesélőt, a hetvenhat éves szegényembert, s ez a Szirom tató fogalmazza meg azt az életérzést, amelyik legjobban egyben tartotta a bolyt:

„Mi magunkkal hoztuk a szokást, hogy egyik a másikért legyünk.”

Újra meg újra szétszakadhatott volna a kötelék családok, nemzedékek, rajok között. Mindenkor őrizték, ebbe kapaszkodtak. Már az 1764-es nagy menekülés után csábíthatta volna a madéfalvi öldöklés túlélőit az egyéni megmaradás útja. Bizonyára voltak is néhányan, akik nem a kaput nyitó, szállást adó csángók házaiba tértek be, hanem magányosan kísértették meg a szerencsésüket, és belevesztek az idegen néptengerbe. A többség azonban egyben maradt, nemcsak lakóhelye szerint, de lélekben is. Mikor Hadik András hívására elindultak a jó ferences páterek irányításával, Bukovina felé, megint csak dönteniük kellett, sokkal inkább, mint a madéfalvi rettenet éjszakáján, mikor a kényszer parancsolt. És az együtt maradás mellett döntöttek. Mikor a nemzet lelkiismerete ébredezni kezdett a Kárpátok külső karéjára szorult magyarság iránt, és elindult a telepítés az Al-Dunához, megint csak együtt, rajokban, bolyokban kerekedtek fel. Közemben járt egy dévai krónikaszerző, Zsók József feljegyzése a Kárpát-medence tájai felé tartó vonulásokról. Az első székely csoport éppen száz esztendővel ottani „időzése” után indult el Bukovinából, 1883-ban Dél-Bánátba. A mai Székelykeve, Hertelendyfalva és Sándoregyháza székely lakóinak ősei közül rajok szálltak vissza Erdélybe, mint hajdani otthonukat kereső méhek. A Székelyföldre nem mehettek, onnan csak áramlott kifelé akkoriban a népesség, el Amerikáig és főként be Havasalföldre, ahol aztán eltűnt a románság tengerében. Amíg a százezernyi csatagoló székely belevesztett a nagy hullámszámba, a bukovinai székelyek megőrizték magukat. Nem keltek át megint a Kárpátok hágoín, eléggé ismerték már a hazájukból kivertek sorsát, nem kívánták újakezdeni. De még inkább magyarázat lehet az, hogy soha nem jártak egymagukban. Illetve az egyedül kószálókat előbb-utóbb leszakította közösségükről az idő. Zsók József dévai krónikája szerint 1888 és 1892 között 54 székely család települt le Déván, a „régí” telepre, vagyis a mostani római katolikus templom és a tulajdonképpeni város közé. A második hullám 1909-ben és 1910-ben érkezett, 72 család, ezek alapították az „új” telepet, a templomtól keletre. Az Arad megyei Gyorokon 1883-ban 125 bukovinai székely család talált új otthon magának, Vajdahunyadon 1892-ben 19 család, Csernakeresztúron – Hunyad megyében – 110 család, Sztrigyszentgyörgyön 51 család. E két utóbbi telepítés 1910-ben történt. Még előbb, 1900 körül a Nagy-Szamos mentében, Magyarremegyén és az onnan nem messze eső Vicében 25–30 család, Marosludason pedig 1905-ben 14 család vert tanyát.

Figyeljük meg, hogy tíz családnál sehol sem kevesebb. Tíz család, népes gyermeksereg, ez már cselekvő közösség.

Döntésre képes raj.

Mert ez volt a lényeg mindig, Bukovinába településükkor, a Kárpát-medencébe való visszatérésükkor. Maguk döntötték el, hogy kikkel mennek együtt, hová mennek, meg egyáltalán, hogy mennek-e? Csak az 1764-es kifutás volt kényszerűség, meg az 1944-es menekülés az újabb tömeghalál elől. De már az 1941-es hazatérés az anyaországba, még ha profétás lelkületű papjuk, Németh Kálmán kezdeményezte is, önkéntes felkerekedés volt.

A nemzetközi jognak ma fontos szava van erre: önrendelkezés. A bukovinai székelyek alighanem csodálkoztak volna, s tán most is csodálkoznak azon, hogy ők az önrendelkezés szentségé emelt elvét alkalmazták a gyakorlatban.

Mert mit is jelent az önrendelkezés jogi formulája – lefordítva a népi élet nyelvére? Önmagunk megőrzését, nyelvben, hitben, szokásokban, de igazgatásban is, községek, megyék, országrészek jövőjének eldöntésében. Visszája az elvnek: ön nem rendelkező, ami „legtisztább” módon valamikor a jobbagyság, vagy még inkább a rabszolgaság korában érvényesült. Akkor a jobbagy az életével sem rendelkezett, hitében követnie kellett hűbérurát – így lettek evangélikusok, Brassó város áttérése után tízfalusi csángók a Barcaságon –, akkor a

jobbágy jövedő felesége is a földesúrral töltötte, ha ennek kedve volt hozzá, az első éjszakát. És ezek csak a legkirívóbb törvények a teljes népi törvénytelenség időszakából.

Székelyföldön soha nem honosodhattak meg ilyen torz mivoltukban ezek a jobbágyi szokások. Századok során a székelység abban a tudatban élt, hogy bármikor meghalhat a betörő ellenség fegyvereitől, de teljes szolgaságra nem engedi befogni magát. Mi más volt ez, mint az önnön sorsukkal való rendelkezés szabadsága, vagyis az örendelkezés?

Annyira gazdai önérzet jellemzi ezt a szabadságtudatot, hogy a bukovinai székelyek folklórja átalakította, átszínezte az ottani telephelyek történetét. Andrásfalva neve Hadik András nevét hordja, Istensegíts a fohászt, Józseffalva az alapítás korabeli bécsi császár, II. József után kapott nevet, Hadikfalva nevét nem is kell magyaráznom, Fogadjisten pedig szintén a hajdani köszöntést visszhangozza: megtelepült székelyek vagy tán maga a tábornagy köszöntötte az újonnan érkezőket. De ma a hajdani bukovinai székelyek folklórja egy másik Andrásról, a nép fiáról, a leleményes módon megmentett székely gyerekhez kapcsolja Andrásfalva nevét. Tisztelt a székelység Hadik András, oltalmazóját látja benne, de meseteremtő képzetében faluja névadásának jogát fenntartja magának, a maga egyszerű fiának. Őt tekintti – s ezzel saját magát – igazi alapítónak.

Nem pusztán elzártáguk okán őrzi a dévai, csernakeresztúri telepes magyarság a maga hagyományait, folklóriját. Kapaszkodó ez is, a közös kötelék jegye. Csernakeresztúron az ötvenes évek végén új művelődési házat építettek. Ebben a faluban – a románokon kívül – régi magyarok élnek és bukovinai telepesek. Utóbbiak külön utcában. A művelődési ház a régi és az új falu találkozásánál épült, a földrajz és a lélek törvényei szerint egyképpen a keresztútnál. Az avatóünnepségre János Szabina, akkor már hatvan felé tartó asszony betanította a fiataloknak a „hétfélet”, aminek a dallamát, mozdulatait Andrásfalváról hozta magával.

Önnön sorsával való rendelkezés magyarázhatja, hogy Déván és környékén a bukovinai magyar telepesek csángóknak nevezik magukat. Tolnában, Baranyában egyenesen sértőnek érzik a megnevezést, amit a dévaiak magukra vettek, utcájukat is csángó telepnek nevezték el. A moldvai csángók körében 1764 után töltött alig egy évtized lenne a magyarázat, vagy annak elfogadása, hogy ha a magyarság így hívja őket, ők miért neveznék másképpen önmagukat? A lényeg itt, szerintem, megint csak az egység törvénye. Tolnában mindenki *székely*, Déván mindenki *csángó*, egyazon rajok, de főképpen mindannyian magyarok.

Megpróbáltatásaikat is inkább el tudták viselni ebben a lelki egységben Déva csángó telepesei. 1918, a trianoni békediktátum után a román hatóságok elkobozták földjeik jó részét, azzal az ürüggyel, hogy nem voltak teljes egészében kifizetve a magyar kincstárnak, s most jogutódja, a román kincstár rendelkezik a földekkel. Korabeli újságokban olyan híradást is találtam, hogy szomszédos román falvak lakói földhességükben csángó telepet gyilkoltak meg és dobták testét a Marosba. A próbák hetven esztendő óta folytatódnak. Hol a magyar iskolát sorvasztják el, hol magát a csángó telepet rontják le Déván. Lehet ezt hivatali ridegséggel városrendezésnek nevezni, de éppúgy lehet lelki népiértésnek érezni.

Idős Zsók Fábán megérte a telep elpusztításának kezdetét. Idős ember volt, tekintélyes gazda, aki az 1946-os romániai parlamenti választásokon a Magyar Népi Szövetség egyik Hunyadi megyei képviselőjelöltje. Hallgattak rá a csángók. A tömbházak fenyegetően közeledtek a telephez. Zsók Fábán bölcs nyugalommal szemlélte a változásokat, míg mások hatóságokhoz szaládgáltak, kérvényeket és tiltakozásokat fogalmaztak, hiába.

– Nem fél a jövőtől, Fábán bácsi? – kérdeztem meg tőle. Fiával együtt katonáskodtam volt, kicsit családi közösségben éreztem magamat náluk.

– A jövőtől hiába fél az ember – felelte higgadtan. – A jövőt fogadni kell. Tudni kell okosan fogadni.

– De ha egyszer lebontják a telepet!

– A tömbházakban is azok lehetünk, akik a telepen voltunk. Nem a falakon múlik ez. Magyarok maradhatunk akkor is, ha a városi előjáróságnak gondja van arra, hogy alaposan szétszórjon minket az új házakban. Most jön az igazi próba, hogy mit hoztunk magunkkal Bukovinából, oda meg mit vittünk a Székelyföldről. Rajtunk múlik minden.

Egy jogász megint hegyezné a fülét: lám csak, az önmagunkkal rendelkezés ösztönös népi bölcsessége!

Déva magyarjai nem nagyon ismerik a nemzetközi jog szabályait. Különben is, a román nacionalizmus nyomban tobzódni kezd, ha a modern világnak ezt az igényét, jogát hallja. Déva tömbházaiban idős Zsók Fábán örökségét őrzi tovább, hogy most még keservesebb lett a próba.

Beke György